

Дні слов'янської писемності

Віталій Русанівський

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА

Початки українського слов'янознавства - у 20-30-х роках ХІХ ст. На відміну від слов'янофільства, яке фактично було русифіковане, українське слов'янознавство ґрунтувалося на вивченні слов'янських мов і культур як самобутніх і самостійних відгалужень на єдиному дереві слов'янства. У Східній Україні першими слов'янознавцями були вчені-історики й етнографи, більшість яких згодом утворили Кирило-Мефодіївське братство (В. Білозерський, М. Гулак, М. Костомаров та ін.). У Західній Україні підвалини слов'янознавства заклала «руська трійця» - М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. І тих і других слов'янознавців живило одне джерело - західно-і південнослов'янська славістика, що здобула визнання в працях П.-Й. Шафарика, Й. Ганки, Я. Коллара, Ф. Палацького, В. Караджича, Й. Юнгмана, Ф.-Л. Челаковського та ін. Саме під впливом цих учених поряд з російським слов'янофільством (усі слов'яни повинні злитися в єдиному російському морі) розвивається справді наукове слов'янознавство (О. Бодянський, І. Срезневський), а східно-й західноукраїнські наукові студії створюють спільну всеукраїнську славистику.

Відзначення дня слов'янської писемності збігалось цього року з 200-річчям від дня народження одного з видатних зачинателів наукової славістики - Павла-Йосипа Шафарика. Цей учений підтримував тісні на-

укові контакти з О. Бодянським, який переклав російською мовою його працю «Слов'янські старожитності» й сприяв створенню нової - «Слов'янський народопис». Саме О. Бодянський давав чеському вченому український матеріал. Допомогали й інші дослідники з України - М. Максимович, М. Шашкевич, Я. Головацький, а особливо І. Вагилевич. Останній, зокрема, дав відомості про східнослов'янські діалекти та про межі між східнослов'янськими мовами. Серед зразків народних пісень, уміщених у додатку до «Слов'янської етнографії», П.-Й. Шафарик навів і українські записи, здійснені в Наддніпрянщині О. Бодянським та М. Максимовичем, а в Галичині - І. Вагилевичем. Так уже сталося, що чеський і словацький дослідник поєднав в одній книжці вчених зі Східної та Західної України. Одним з наслідків цього стало те, що в 60-70-ті роки ХІХ ст. українські славісти хіба що за походженням поділялися на східних і західних. О. Потебня, І. Франко, К. Михальчук, О. Огоновський, П. Житецький, С. Смаль-Стоцький, М. Драгоманов, М. Грушевський були вже спільноукраїнськими славістами. Отже, від Шафарика починається єдина українська славістика, яка існує й сьогодні. Це, звісно, не означає, що кожен університет, кожна славістична кафедра повинні мати єдині наукові заміри й єдину тематику. Багатство славістики виявляється в різноманітності її ідей та концепцій. Їх має гуртувати тільки подальша розбудова.

Вікторія Захаржевська

УКРАЇНА І СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СВІТ

Духовні, моральні та культурні цінності нагромаджуються і збагачуються протягом віків. Історична місія слов'янських просвітителів Кирила й Мефодія полягає в тому, що, проповідуючи християнство слов'янською мовою в 60-80-ті роки ХІ ст. у слов'янських країнах, вони не лише подарували

світові слов'янську абетку та переклали з грецької на слов'янську найважливіші християнські книги, а й виховали плеяду учнів, своїх послідовників.

Щорічне святкування Днів слов'янської писемності й культури - це ще одна нагода наблизитися до нашої історії, можливість визначити наші духовні орієнтири. «Нині, коли склались умови для повного національного відродження, - зазначав Олесь Гончар, - ... станьмо, нарешті, самими собою! Повернімо собі й дітям

України історичну пам'ять, глибоко гуманне почуття національної гідності й повноправ'я»¹.

200-річчю від дня народження П.-Й. Шафарика було приурочено круглий стіл «Україна і слов'янський світ», проведений Українським комітетом славистів (УКС), ЦНБ ім. В.І. Вернадського та Київським слов'янським університетом (КСУ). У заходах взяли також участь учені академічних інститутів та з-за кордону, вузів країни (Національного університету Тараса Шевченка, Львівського університету ім. І.Франка, Київського педагогічного університету ім. М. Драгоманова).

Зі вступним словом «Витоки українського слов'янознавства» виступив голова УКС академік НАН України В. Русанівський. З творами П.-Й. Шафарика, що є у фондах ЦНБ, познайомив її директор, член-кореспондент НАН України О. Онищенко, про КСУ як вищий навчальний заклад нового типу, котрий має поєднувати інтелектуальну, соціальну й освітню місію, розповів його ректор Ю. Алексеєв.

Учасників круглого столу привітали представники посольств ближнього й дальнього зарубіжжя, зокрема Болгарії, Польщі, Чехії, Хорватії, Румунії, студенти КСУ.

Наукову розмову було розпочато виступами: «Ідеї слов'янської спільності в джерельній спадщині України» (П. Сохань) та «Відомий учений-славист П.-Й. Шафарик і Україна» (В. Захаржевська). Людина широкого світогляду й різнобічних інтересів - історик і філолог, поет і перекладач, журналіст та літературознавець, етнограф і статистик, педагог і бібліограф - П.-Й. Шафарик в історію славистики увійшов передусім як автор наукових слов'янознавчих досліджень, народознавчих праць («Історія слов'янських мов і літератур на всіх наріччях», «Слов'янські старожитності», «Слов'янський народопис» та ін.), котрі сприяли пробудженню національної самосвідомості, взаєморозумінню й взаємоповазі слов'янських народів, пов'язаних не лише етнічною, а й культурною спільністю. «Будьмо справедливі і возлюбимо свій народ без ненависті до чужого народу», - закликав П. Шафарик. Не випадково «Слов'янський народопис» проф. К. Студинський свого часу назвав «золотою книгою» для українців, автор якого, на його думку, визначив «малоруському наріччю, зокрема, самостійне місце поміж слов'янськими мовами», ніби перегукуючися зі словами Кирила, з якими той звернувся у Венеції до противників слов'янської писемності, котрі визнавали лише латинську, грецьку й давньоєврейську мови: «Чи не для всіх однаково падає дощ Божий. І не для всіх однаково сонце світить?! Чи не дихаємо всі ми одним повітрям? Як же не соромно вам визнавати лише три мови і залишати інші народи у сліпоті й глухоті». Кирило-Мефодіївська традиція - принцип рівноправності всіх мов і культур народів. Вшанування пам'яті просвітителів - духовний стимул для спрямування зусиль на дослідження місця й ролі слов'янських народів у загальноєвропейському та світовому культурному процесі.

Круглий стіл «Україна і слов'янський світ» об'єднав мовознавців і літературознавців, фольклористів та істориків, культурологів-славистів, котрі звернулися до різнобічних аспектів славистичної науки: а) мовознавства («Риси української мовно-ментальної своєрідності на слов'янському тлі» (О. Ткаченко), «Прослідки язичництва в лексиці українських замовлянь (у порівнянні

з білоруськими та російськими)» (Т. Лукінова), «З історії лексики будівництва й архітектури у найдавніших східнослов'янських пам'ятках писемності» (О. Прискока), «Розмовні елементи в сучасних слов'янських літературних мовах (чеській, словацькій, українській)» (В. Федонюк), «Українські лексико-фразеологічні джерела для слов'янських перекладних словників» (О. Паламарчук), «Семантична адаптація запозичень у мові засобів масової інформації» (О. Коваль-Косинська); б) літературознавства: «Літературоцентризм» як образ мислення (в болгарській літературі)» (С. Стоянов, Болгарія); в) фольклористики: («Обрядова творчість болгар України» (Н. Задорожнюк), «Польські пісні в Центральній Україні» (Л. Вахніна); г) історії та культурології «Українсько-російські відносини у 1917-1927 рр.» (М. Держалюк), «З питання про українсько-польський союз 1920 р.» (І. Лисевич), «Ідеї слов'янської взаємності та національно-культурне відродження закарпатських русинів-українців» (С. Віднянський, П. Білак), «Чехи на Україні в українсько-чехословацькому спілкуванні. 1918-1920 рр.» (І. Євсеєнко), «Внесок вихідців з України в розвиток болгарської освіти й науки міжвоєнного періоду» (В. Павленко), «Київ у наукових зв'язках з країнами слов'янського світу на сучасному етапі» (Н. Рибак), «Українська школа в Пряшеві» (Славка Ройко, Словачина), «Україніка в Загребському університеті» (Ваня Швачко, Хорватія), «Про принципи укладання довідника «Українське слов'янознавство» (В. Чорній).

На форумі було презентовано нові славистичні видання: «Українсько-чеський словник» (Прага, 1994); збірник «Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні» (К., 1995), де розглянуто проблеми збереження, відродження й розвитку мов і культур південних та західних слов'ян в Україні, питання створення підручників, програм і методичних розробок з викладання рідної мови, літератури, народознавства слов'янських меншин, які мешкають у нашій державі; збірник «Славистичні науково-освітні центри в Україні: вчора - сьогодні - завтра» (К., 1994), а також «Всесвітня історія ХХ ст.» (Ю. Алексеєв та ін.).

Конференції, підготовка до Міжнародних конгресів поступово активізують думку, урізноманітнюють форми та розширюють межі проведення Днів слов'янської писемності й культури (приміром, Міжнародні славистичні читання, присвячені пам'яті академіка Л. Булаховського, організованих Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України та кафедрою слов'янської філології Національного університету Тараса Шевченка). Завершено видання п'ятитомної праці «Українська література в загальнослов'янському й світовому літературному контексті» (Інститут літератури ім. Т. Шевченка). Четверті міжнародні славистичні наукові читання (Львів) було присвячено солунським братам (організатори - Інститут славистики Львівського університету ім. І. Франка, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, Славистична комісія наукового товариства ім. Т. Шевченка). З ініціативи Одеського державного університету і Генерального консульства Республіки Болгарії в м. Одесі було влаштовано студентську наукову конференцію (у рамках Днів слов'янської писемності й культури), де розглядалися такі теми: «Кирило-Мефодіївська спадщина» й «Слов'янські мови в їх взаємозв'язках».

¹ Культура і життя. - 1995. - 17 травня.

Сподіваємося, «слов'янський хід» не припинить свого руху. І знову зійде на п'єдестал, як на початку ХХ ст., княгиня Ольга, а поряд з нею Андрій Первозванний і слов'янські просвітителі Кирило та Мефодій*. День слов'янської писемності й культури стане всенародним святом і в Україні.

І збудуться заповітні слова поста-пророка Тараса Шевченка, звернуті до Шафарика: «Щоб усі слов'яне стали добрими братами, і синами сонця правди». І на витвореному ним новому слов'янському морі «попливе човен з широкими вітрилами і з добрим кормилом, попливе на вільнім морі, на широких хвилях»².

КНИГОЗНАВСТВО. КНИГОВИДАВНИЧА СПРАВА

Федір Погребенник

РІДКІСНІ УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЗА РУБЕЖЕМ

У приватній колекції доктора філологічних наук Федора Погребенника є рідкісні альманахи, збірники, збірки, журнали - сьогодні раритетні.

Свого часу для п'ятого тому восьмитомної «Історії української літератури» (К., 1968) учений написав розділ про періодичні видання кінця ХІХ - поч. ХХ ст. Звичайно, в тих умовах не було змоги багато видань навіть назвати - вони були заборонені. А над оцінками тих чи інших часописів тяжіли цензурні шори, і важко було сказати про українську пресу об'єктивно, виважене слово.

Продовжуючи вивчати українську періодику, що відіграла винятково важливу роль у розвитку громадсько-політичної та літературно-естетичної думки, Ф.Погребенник обстежив сотні видань майже за сторіччя існування журналістики, підготував до друку довідник про значні видання, більшість з яких раніше заборонялося описувати, а тим більше - популяризувати.

«Стрільцький календар-альманах» - військовий, ілюстрований громадсько-культурний і літературно-мистецький збірник. Охоплює твори «артистичної горстки і пресової квартири УСС в полі» (тобто групи митців-воїнів і журналістів, які перебували на фронті першої світової війни). Вийшов у Львові 1917 р. як героїко-трагічний літопис боротьби українських січових стрільців з окупаційними військами царської Росії. Це багате змістом і мистецькою формою видання складається з двох частин - календарної та літературно-мистецької, що має назву «Тим, що впали». Уклав М.Голубець, художнє оформлення титульної сторінки О.Куриласа, рисунки І.Іванця.

Основну частину альманаху займають твори безпосередніх учасників воєнних подій - митців, які становили похідну групу письменників і художників: поет і композитор Л.Лепкий (вірш «Ой видно село, широке село», нарис «Із настроїв з-над Стрипи»), Р.Купчинський («За рідний

край», «Стрільцька пісня» («Ой там на долині»), М.Гайворонський («Іхав стрілець на війноньку», «Ой впає стрілець»), І.Балюк («Скошений цвіт»), Г.Трух («Шуміли там лози злегенька»), І.Іванчук (новела «На стрічу ясної царівни»), П.Франко (нарис «В літаку»), Д.Вітовський (спогад про бої на Маківці) та ін. Художні твори сповнені почуттям любові до України, самопосвяти в ім'я її волі й незалежності, глибокого болю за полеглими бойовими побратимами, щирим співчуттям до поневірянь народу. Водночас панує атмосфера національно-патріотичного піднесення молоді західноукраїнських земель: О.Маковей (вірш «Брати»), Ю.Шкрумеляк («Зі скорбних пісень»), Д.Лукинович («Під свій прапор»), Т.Мелень (стаття «Український легіон»), В.Дзіковський («Бої під Бережанами»).

Великої мистецької вартості альманаху надають репродукції художніх робіт О.Куриласа, О.Кульчицької, Р.Сорохтея, Л.Лепкого та ін. Численні фотографії січових стрільців, місць боїв створюють візуально-документальну галерею образів реальних учасників визвольних змагань, пам'ятних історичних подій (битва на Маківці, Лисоні тощо), відбивають хроніку явищ тогочасної дійсності в Галичині. Альманах підготував ґрунт для фундаментальної праці «Золоті ворота. Історія січових стрільців», що вийшла 1937 р. у Львові.

«Веселка» - один з найкращих табірних журналів інтернованих воїнів армії Української Народної Республіки в Каліші (Польща) (видавництво «Веселка», 1922-1923 рр., ред. Є.Маланюк, М.Селегій та ін.). Цей літературно-мистецький місячник містив вірші, оповідання, літературно-критичні статті, мемуари митців - переважно учасників національно-визвольної боротьби. Творчість їх відбиває перипетії, що випали на долю воїнів УНР, насичена духом військових походів і битв, сповнена героїчних поривань.

У вступному слові від редакції («Веселка», 1923, № 1) констатувалося: «Ви мусите ввести нашу національну культуру в перші шереги національних культур Європи, бо тільки національна культура поставить світ перед фактом: Самостійна Україна». Під цими словами стоять підписи Є.Маланюка, І.Зубенка, М.Селегія та ін.

* Пам'ятник створений у 1911 р. І.Кавалерідзе. Зруйнований у 20-х роках. Його макет за ініціативою УКС, Меморіального фонду І.П.Кавалерідзе, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Міністерства культури та за підтримкою державної адміністрації Києва було в минулому році поставлено на Михайлівській площі (Солонська Н.І. Яким шляхом іти далі // Бібл. вісн. - № 5-6. - 1993).

² Шевченко Т. Єретик: Посма слов'янськими мовами. - К., 1991. - С. 40-41.